

DEKLINÁCIA SUBSTANTÍV V SLOVENČINE Z LINGVODIDAKTICKÉHO HĽADISKA

Juraj VAŇKO¹

ABSTRACT

NOUN DECLENSION IN SLOVAK FROM A LINGUODIDACTIC POINT OF VIEW

The fragmentation of the declension system in Slovak (three types separated on the basis of the grammatical category of gender, within them four declension patterns each, six cases multiplied by two grammatical numbers) consciously or unconsciously accentuates the differences in the forms of nouns and gives those who study Slovak as a second or foreign language the impression that Slovak is difficult to manage in practice due to the large number of case suffixes. However, the confrontation of case suffixes in Slovak based on the principle of the stem- ending points to the numerous homonymy of case suffixes, which actually reduces their number. This fact could be used when teaching Slovak as a second or foreign language.

KEYWORDS

Declension system, Slovak language, case suffixes, the homonymy of case suffixes, Slovak as a second/foreign language.

ÚVOD

Pri štúdiu slovenčiny ako druhého alebo cudzieho jazyka sa problematika pádu vníma ako jedna z najnáročnejších oblastí slovenskej gramatiky, a to najmä v tých prípadoch, ak v štruktúre prvého jazyka študujúcich kategória pádu nie je. Takéto nazeranie na túto problematiku vyplýva v podstate z dvoch kognitívno-lingvistických operácií, ktoré v procese produkcie výpovede v slovenskom jazyku má jej autor uskutočniť: 1. operácia je sémanticko-syntaktická, t. j. produktor výpovede uvažuje, ktorý pád má v danom syntakticko-sémantickom kontexte použiť, a 2. operácia je morfológická, keď sa študujúci snaží v aktuálnom syntakticko-sémantickom kontexte použiť správnu pádovú príponu, resp. spojenie predložky s príslušným pádom a jeho formou.

VOĽBA PÁDU AKO PROBLÉM?

Pokiaľ ide o prvú otázku, t. j. voľbu pádu, táto operácia tesne súvisí s valenciou slovesa, resp. (zriedkavejšie) aj s valenciou iných slovných druhov. Jej zvládnutie by nemalo študujúcim slovenčinu ako druhý / cudzí jazyk spôsobovať väčšie problémy, keďže syntakticko-sémantická usúvzťažnosť medzi komponentmi vety je v tzv. štandardných európskych jazykoch (SAE), ale aj v mnohých ďalších jazykoch – vrátane maďarčiny – totožná alebo podobná. Porov. valenciu slovenských slovies s maďarskými ekvivalentmi: *jesť polievku* – *levest eszik*, *kopať jamu* – *árokot ás*, *rozprávať rozprávku* – *mesét mond*; *pomáhať priateľovi* –

¹ Prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty UJS v Komárne, Bratislavská cesta 3322, 945 01 KOMÁRNO, Slovenská republika, e-mail: vankoj@uj.sk

*segít a barátanak, rozbiť susedovi okno – betőri a szomszéd ablakát.*² Pravda, v slovenčine a v maďarčine je aj niekoľko slovies s rozdielnou väzbou.³

POUŽITIE SPRÁVNEJ PÁDOVEJ PRÍPONY

Väčším problémom než výber príslušného pádu pri štúdiu slovenčiny ako cudzieho jazyka je použitie správnej pádovej prípony, čo je zvýraznené psychologickým faktorom najmä pri gramaticky orientovanom vyučovaní jazyka alebo pri samoštúdiu jazyka takého typu, ako je slovenčina. Študenti vychádzajú z toho, že slovenčina má šesť pádov, a preto by mala mať aj šesť rozličných pádových prípon. To všetko treba násobiť dvoma, lebo slovenčina má dvojčlennú kategóriu čísla – jednotného a množného –, čiže pádové prípony singuláru sa líšia od pádových prípon plurálu, takže sa dostávame k počtu 12 pádových prípon substantív. (A čo napríklad slovinčina, ktorá má ešte aj duál?!) Po trochu bližšom oboznámení sa s morfológickou štruktúrou slovenčiny študenti zisťujú, že podstatné mená v slovenčine majú aj trojčlennú gramatickú kategóriu rodu (mužský, ženský a stredný), ktorá okrem iného spôsobuje diferencované, čiže trojaké / „trojčlenné“ skloňovanie substantív. Preto spomenutú psychologickú „kalkuláciu“ o počte pádových prípon (zatiaľ 12) vo vedomí študujúcich slovenčinu ako cudzí jazyk treba ešte rozšíriť o trojčlennú kategóriu rodu, takže počet pádových prípon (12) by bolo treba násobiť ešte tromi, čím by sme sa dostali k číslu 36, t. j. k 36 tvarom substantíva. Ale ani to by ešte nebolo konečné číslo, lebo podľa slovenských gramatík (pozri najmä Morfológia slovenského jazyka, 1967) sa pri skloňovaní substantív okrem domínujúceho rodového princípu berú – vlastne musia sa brať – na zreteľ aj ďalšie kritériá. Používatelia slovenčiny zisťujú, že napr. pri mužskom type skloňovania iné pádové koncovky majú v niektorých pádoch životné substantíva (*chlap*) a iné neživotné (*dub*)⁴; v rámci životných iné pádové prípony majú v niektorých pádoch substantíva zakončené v N sg. na spoluhlásku (*chlap*, *rybár* – G sg. *chlapa*, *rybára*; N pl. *chlapi*, *rybári*) a iné koncovky substantíva v N sg. zakončené na samohlásku -a (*hrdina*, *sudca* – G sg. *hrdinu*, *sudcu*; N pl. *hrdinovia*, *sudcovia*). Pri ženskom type skloňovania sa v niektorých pádoch líšia koncovky substantív zakončených v N sg. na samohlásku -a (*žena*, *ulica* – A sg. *ženu*, *ulicu*) od feminín zakončených v N sg. na mäkkú spoluhlásku (*dlaň*, *kosť* – A sg. *dlaň*, *kosť*). Menšiu rolu má zakončenie substantív v N sg. pri neutrách, porov. *mesto* – L sg. (o) *meste*, *srdce* – (o) *srdci*, *vysvedčenie* – (o) *vysvedčení*; L pl. *o) mestách*, *srdciach*, *vysvedčeniach*. Neutrá typu *dievča*, *psička* označujúce mláďatá ľudí alebo zvierat sa od ostatných neutier líšia v podstate tým, že pri skloňovaní priberajú príponu -ať (*dievčata*, *psičata*), resp. v pluráli -at /-enc (*dievčatá*, *dievčence*, *psičatá* / *psičence*).

K uvedeným diferenčným javom pri deklinácii substantív v slovenčine treba ešte dodať faktor zakončenia kmeňa, porov. pri mužskom type skloňovania neživotných substantív *dub* – L sg. o *dube*, N pl. *duby* oproti *stroj* – L sg. o *stroji*, N pl. *stroje*; pri feminínach *žena* – G sg. *ženy*, D a L sg. *žene*, N pl. *ženy* oproti *ulica* – G sg. *ulice*, D a L sg. *ulici*, N pl. *ulice*. Pri feminínach zakončených v N sg. na mäkkú spoluhlásku (*dlaň*, *kosť*) je pre tvary niekoľkých pádov relevantná konkrétna mäkká spoluhláska, porov. G sg. a N pl. *dlane*, *továrne*, *básne* – *kosti*, *noci*, *možnosti*. Vzory *dlaň* a *kosť* sú tvarovo najťažšie vymedzujú, diferencujú, o. i. aj preto, že niektoré substantíva zakončené na rovnakú spoluhlásku sa skloňujú podľa vzoru *dlaň* a iné podľa vzoru *kosť*, porov. *byl* – G sg. a N pl. *byle* : *sol* – *soli*, *neter* – *netere* : *zver* – *zveri*, *vec* – *veci*: *pec* – *pece* a pod. A ani to ešte nie je všetko, lebo aj v rámci toho istého vzo-

² Príklady pozri Sándor János Tóth: *Aspekty slovensko-maďarskej morfosyntaxe*. Komárno: Univerzita J. Selyeho 2017, s. 79, 83.

³ *Ibid.*, s. 156 – 165.

⁴ V tejto súvislosti E. Pauliny (Pauliny, 1981, s. 92) uvažuje o štyroch gramatických rodoch v slovenčine: mužskom životnom, mužskom neživotnom, ženskom a strednom.

ru sa vyskytuje viacero variantných pádových prípon, porov. N pl vzoru *chlap* - *chlapí*, ale *rodič* - *rodičia*, *syn* - *synovia*; G sg. vzoru *dub*: -*a* (*duba*), -*u* (*domu*), L sg. vzoru *dub*: -*e* (*o dube*), -*i* (*v hoteli*), - *u* (*v parku*) a pod. (Aj) tieto skutočnosti viedli niektorých lingvistov k ešte väčšej, rozsiahlejšej, početnejšej diferenciácii deklinačných vzorov [5].

Na základe uvedených faktorov sa v slovenských gramatikách a paralelne s tým aj v učebniciach slovenského jazyka vymedzujú tri typy skloňovania substantív – mužský, ženský a stredný – a v ich rámci štyri vzory: *chlap*, *hrdina*; *dub*, *stroj* v rámci mužského typu, *žena*, *ulica*; *dlaň* *kosť* v rámci ženského typu a *mesto*, *srdce*, *vysvedčenie*; *dievča* v rámci neutrálného typu skloňovania. Takto prezentovaná problematika pádov nerobí v praxi žiakom, resp. študentom, ktorých prvým jazykom je slovenčina, žiadne alebo takmer žiadne problémy. To značí, že v jazykovej praxi dokážu správne realizovať spomenuté dve operácie, čiže syntakticko-sémantickú, t. j. v aktuálnom syntakticko-sémantickom kontexte použiť adekvátny pád, a morfológickú (formálnu), t. j. v príslušnom páde použiť správnu pádovú formu, príponu / koncovku. Najmä prvá operácia – voľba adekvátneho pádu – nespôsobuje rodeným používateľom slovenského jazyka prakticky žiadne problémy. Pri druhej operácii, t. j. pri použití náležitej pádovej prípony, sa môžu vyskytovať a v niektorých prípadoch sa aj vyskytujú určité nedostatky či váhania. Tie sú spôsobené viacerými faktormi, z ktorých azda najvýznamnejším je vplyv miestneho / regionálneho jazykového úzu či nárečia na výber pádovej prípony, porov. napr. vplyv nitrianskeho nárečia na používanie tvarov L sg. v prípadoch typu *bývam na Zobori*, *stretneme sa pri Priori*. Podobne sa stretávame s nesprávnymi tvarmi v prípadoch typu *do pivnici* (namiesto *do pivnice*), *do reštaurácii*, *z Európskej únie*, *získal dve medaile* a pod.

Na školách so slovenským vyučovacím jazykom sa teda vyučovanie pádovej problematiky riadi spomenutými tromi typmi skloňovania, v rámci ktorých sa substantíva na základe spomenutých kritérií začleňujú do spomenutých štyroch vzorov v rámci troch deklinačných typov vyčlenených na princípe gramatického rodu.

PROBLEMATIKA PÁDOV PRI VYUČOVANÍ SLOVENČINY AKO DRUHÉHO / CUDZIEHO JAZYKA

Naznačená členitosť deklinačného systému v slovenčine (tri typy vyčlenené na základe gramatickej kategórie rodu, v ich rámci po štyri vzory, šesť pádov krát dve gramatické čísla) vedome či nevedome akcentuje rozdiely v tvaroch substantív a u študujúcich slovenský jazyk ako druhý alebo cudzí jazyk vyvoláva dojem, že slovenčina pre veľký počet pádových prípon je v praxi ťažko zvládnuteľná. Je to naozaj tak, že slovenčina a ďalšie jazyky rovnakého morfológického typu majú také množstvo pádových foriem? Už aj povrchné pozorovanie substantívnych paradigiem v slovenčine umožňuje na túto otázku odpovedať negatívne, t. j.: slovenčina má síce šesť pádov, ale to neznačí, že má aj šesť rozličných, vzájomne odlišných pádových prípon, porov. *chlap* – *chlapa* – *chlapovi* – *chlapa* – (o) *chlapovi* – *chlapom*, čiže okrem nominatívu sú tu iba tri odlišné pádové koncovky; pri vzore *kosť* (*kosti* – *kosti* – *kosť* – (o) *kosti* – *kosťou*) okrem nominatívu, s ktorým sa stotožňuje tvar akuzatívu, iba 2 pádové koncovky; morféomou -*i* sa označuje G, D a L a morféomou -*ou* I. Ide tu o homonymiu pádových prípon, keďže rozličné pádové významy sa vyjadrujú tou istou príponou (porov. MSJ, s. 52). V akademickej Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 69) sa síce konštatuje, že „v spisovnom jazyku slovenskom máme v podstate dvanásť typov skloňovania“, ale hneď za tým nasleduje: „To však neznamená, že by rozdiely medzi týmito typmi boli vo všetkých tvaroch. Medzi jednotlivými typmi sú parciálne tvarové zhody...“ (tamže). A práve to je jeden z faktorov, na ktoré treba poukázať pri štúdiu slovenčiny ako cudzieho / druhého jazyka, čiže úlohou vyučujúcich je hľadať možnosti a postupy, ako spomenuté tvarové zhody využiť pri takto zacielenom štúdiu.

Pri uvažovaní o tejto otázke vychádzame zo samozrejmeho predpokladu, že učitelia slovenčiny si uvedomujú tvarové zhody jednak vnútri jednotlivých typov alebo vzorov skloňovania (pozri vyššie naznačené prípady typu N *kosť* – G *kosti* – D *kosti*... L (o) *kosti*), jednak tvarové zhody medzi rodovo rozdielnymi vzormi (prípady typu D a L pl. *ženám, ženách* – *mestám, mestách*). Ak si teda ako učitelia slovenčiny tieto zhody uvedomujeme, mali by sme v zmysle optimisticky ladeného prístupu k vyučovaniu slovenčiny („slovenčina je ľahká“) uvažovať, či by sa zhoda pádových prípon v rámci jedného typu skloňovania i v rámci (rodovo) rozdielných skloňovacích typov nedala využiť, resp. ako by sa dala využiť pri vyučovaní problematiky pádov, a to nielen pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka, ale možno aj pri vyučovaní predmetu slovenský jazyk na slovenských školách.⁵

Ako sme naznačili v úvode, problematika pádu z hľadiska študujúceho vlastne reflektuje dva aspekty teórie pádu ako morfosyntaktickej kategórie – syntakticko-sémantickú a morfológickú. A tak študujúci slovenčinu ako cudzí jazyk si pri zámere produkovať vetu kladie otázky: ktorý pád treba v danom syntakticko-sémantickom kontexte použiť a akú pádovú koncovku príslušný pád má mať. V súvislosti s tým východiskom vyučovania pádovej problematiky by mala byť sémantika a funkcia pádov a na ňu by mala nadväzovať otázka pádovej formy/pádových foriem. Na základe nášho poznania učebníc slovenského jazyka pre cudzincov vrátane poznania vyučovacej praxe možno konštatovať, že tento postup sa pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka uplatňuje. Otázka sémantiky a funkcie pádov sa explanačne na základe dostatočného množstva vetných konštrukcií s rozličnou syntakticko-sémantickou výstavbou, no ako sme spomenuli vyššie, pri preberaní pádových prípon ako nositeľov pádových významov sa zväčša vychádza z troch tried alebo typov skloňovania (mužského, ženského a stredného), pričom každá trieda má štyri vzory, z čoho vyplýva, že slovenčina má dohromady dvanásť deklinačných modelov. Hoci pri jednotlivých skloňovacích typoch sú medzi pádovými príponami zhody, z psychologického hľadiska prevažuje u študujúcich predstava o rozdieloch medzi pádovými príponami, vyvolaná veľkým počtom pádov (v oboch číslach) a preberaných vzorov. Skutočnosť, že v aktuálnych učebniciach slovenčiny pre cudzincov sa nevychádza zo vzorov skloňovania v normatívnych gramatikách slovenčiny, ale autori uvádzajú vlastné deklinačné vzory⁶, nehrá v tomto prípade významnejšiu rolu, pretože aj v tomto prípade sa zachováva dominantný rodový princíp skloňovania substantív v slovenčine, doplnený o ďalšie, vyššie spomenuté kritériá začleňovania podstatných mien do početných deklinačných vzorov. Preto si kladieme otázku, ako pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka dostať do popredia zhody medzi pádovými príponami v jednotlivých typoch skloňovania a tým nepriamo marginalizovať rozdiely medzi nimi vrátane odstránenia či redukcie dojmu u študujúcich o veľkom počte pádových prípon v slovenčine.

Ako sme spomenuli vyššie, tradičné vyučovanie tvarovej stránky substantív vychádza z otázky, akou pádovou príponou sa vyjadrujú jednotlivé pády podstatných mien mužského, ženského a stredného rodu. A keďže do rámca týchto troch tried sú zahrnuté po štyri skloňovacie vzory, na rad sa dostáva aj otázka pádových prípon jednotlivých vzorov. Učitelia slovenčiny ako jazykovo „školení“ používatelia slovenského jazyka sú si pritom vedomí spomínanej homonymie pádov v slovenčine. Nemožno preto uvažovať napríklad takto: ak vo väzbách typu *vidím dom, gauč; vidím loď, päť; vidím okno, pole, námestie, dievča* je tvar akuzatívu singuláru zhodný s tvarom nominatívu singuláru, prečo namiesto otázky, akou pádovou koncovkou sa vyjadrujú podstatné mená **jednotlivých rodov a vzorov**, nepoložiť otázku akou pádovou príponou/akými pádovými príponami sa vyjadruje napríklad akuzatív singuláru

⁵ Porov. k tomu aj Pekarovičová (2015, s. 241 – 242).

⁶ Pozri o tom Kamenárová (2015, s. 197 – 217).

(všetkých) podstatných mien v spisovnej slovenčine? Išlo by tak o zmenu tradičného, (gramaticky) rodovo osnovaného prístupu vyčleňovania deklinačných typov substantív korelujúceho s otázkami, akými koncovkami sa vyjadrujú/manifestujú jednotlivé pády v rámci tradičných vzorov skloňovania, na prístup, ktorý pri typologizácii deklinácie slovenských substantív neakcentuje gramatický rod, resp. neobmedzuje sa naň, ale **na zreteľ berie / do popredia vysúva zjednocujúce, unifikujúce kritériá skloňovania substantív**. Pri tomto prístupe by sa namiesto otázky, akou pádovou príponou sa v slovenčine vyjadruje akuzatív podstatných mien v rámci **jednotlivých rodov a vzorov**, kládla otázka akou pádovou príponou sa v spisovnej slovenčine vyjadruje akuzatív singuláru (**všetkých**) **podstatných mien**. A tak konfrontáciou pádových prípon všetkých tradične vyčleňovaných 12 typov skloňovania by sme dospeli k odpovedi, že jedna trieda podstatných mien má tvar akuzatívu singuláru zhodný s tvarom nominatívu singuláru (sú to všetky podstatné mená stredného rodu, konsonantické vzory substantív ženského rodu a neživotné podstatné mená mužského rodu) a druhá trieda substantív má tvar akuzatívu singuláru odlišný od tvaru nominatívu: substantíva ženského rodu a mužského rodu zakončené v N sg. na *-a* (*žena, ulica, tenistka, hrdina, tenista, starosta*) majú v akuzatíve sg. príponu *-u* a životné substantíva mužského rodu (*muž, ujo, pes*) majú v akuzatíve sg. príponu *-a*. Z toho potom vyplýva „optimistický“ záver, že podstatné mená v slovenčine majú v akuzatíve singuláru iba dve koncovky, ktoré sa líšia od zakončenia nominatívu singuláru: *-u* (substantíva ženského rodu a mužského rodu zakončené v N sg. na *-a*) a koncovku *-a* (ostatné životné substantíva mužského rodu). Alebo ináč, jednoduchšie (z pohľadu študujúceho): ak je substantívum zakončené v N sg. na *-a*, v akuzatíve sg. bude mať príponu *-u*, a ak sa substantívom pomenúva osoba alebo zviera mužského rodu nezakončené na *-a*, v akuzatíve singuláru dostane koncovku *-a*; forma akuzatívu singuláru ostatných substantív sa zhoduje s formou nominatívu singuláru, t. j. s formou, ktorá je uvedená v slovníku.

Podobne možno uvažovať aj pri ďalších pádoch. Začnime lokálom singuláru ako najfrekventovanejším predložkovým pádom. Teda akou pádovou príponou/akými pádovými príponami sa vyjadruje lokál singuláru podstatných mien v spisovnej slovenčine? Ak budeme pri vyučovaní vychádzať z tradičného rozloženia skloňovacích vzorov podľa gramatického rodu, pádové koncovky lokálu singuláru zostanú roztrúsené v 12 typoch skloňovania, t.j. pri vzoroch *chlap* a *hrdina* má L sg. príponu *-ovi*, pri vzore *dub* príponu *-e*, ale aj príponu *-u* (*vo vlnu*), pri vzore *stroj* príponu *-i*, pri vzore *žena* príponu *-e*, pri vzore *ulica* príponu *-i* atď. Pri tomto postupe vyučovania, resp. aj samoštúdiu unikajú, resp. dostávajú sa do pozadia prípony spoločné pre viaceré vzory.

Porovnaním pádových prípon L sg. jednotlivých typov skloňovania zistíme, že v najväčšom počte vzorov je zastúpená prípona *-i* (v *stroji*; na *ulici*, v *dlani*, v *kosti*; v *srdci* a v podstate aj pri vzoroch *dievča* – o *dievčat-i*, *vysvedčenie* – o *vysvedčen-i*. Tu sa ponúka teoretická úvaha, vďaka čomu majú substantíva všetkých troch gramatických rodov v L sg. jednotnú príponu? Keďže tento príspevok nie je zacielený na hlbšie teoretické rozbor problematiky pádov, odpoveď na nastolenú otázku sa pokúsime iba naznačiť (podrobnejšia analýza a argumentácia bude nasledovať v osobitnom príspevku). Vychádzame z toho, že uvedené „vzorové“ substantíva musia mať nejaký spoločný prvok. Je ním **rovnaké zakončenie tvarotvorného základu alebo bázy**, čiže zakončenie na mäkkú spoluhlásku, porov. *stroj* – 0, *ulic* – *a*, *dlaň* – 0, *kosť* – 0 a aj vzorové substantívum *vysvedčen-ie* s dlhými pádovými príponami; keďže tvarotvorný základ alebo báza pozostáva z lexikálnej a modifikačnej morfémy, do spomenutej skupiny substantív treba zahrnúť aj podstatné meno *dievča* – L sg. */o/ dievčati*, porov. *dievč-* lexikálna morféma (resp. zložený lexikálny základ *diev-č*) + modifikačná morféma *-at'* + pádová prípona L sg. *-i* (o *dievčati*). Ako rezíduá pôvodnej mäkkosti spoluhlások

možno vysvetliť prípady typu *večera* – na *večeri*, *tvár* – na *tvári*, *krv* – o *krvi*, *krovie* – v *krovi*.

Podľa zastúpenia v počte skloňovacích vzorov druhou pádovou príponou lokálu singuláru podstatných mien v spisovnej slovenčine je koncovka *-e*, ktorá je prítomná pri „tvrdých vzoroch“ (všetkých troch rodov), t.j. pri vzoroch, ktorých báza sa končí na tvrdú alebo obojakú spoluhlásku: *dub-0* – na *dub-e*, *žen-a* – o *žen-e*, *mest-o* – v *mest-e*.

Zakončenie kmeňa zohráva rolu aj pri tretej pádovej prípone – *u*. V L sg. ju majú podstatné mená mužského rodu, ktorých kmeň je zakončený na *-k*, *-g*, *-ch*, *-h*, a substantíva stredného rodu, ktoré uvedené spoluhlásky majú pred koncovým *-o*, ďalej substantíva zakončené na *-um*, *-on*: *vlak* – vo *vlaku*, *epilóg* – v *epilógu*, *smiech* – o *smiechu*, *sneh* – v *snehu*; *oko* – v *oku*, *tango* – o *tangu*, *ucho* – v *uchu*, *blaho* – o *blahu*; *publikum* – o *publiku*, *hypokoristikon* – o *hypokoristiku*; možno sem zaradiť aj prípady ako *kakao* – o *kakau*, *rádio* – o *rádiu*, *Borneo* – v *Borneu*.

Od spomenutých troch prípon L sg. (*-e*, *-i*, *-u*) sa výraznejšie líši pádová prípona L sg. životných podstatných mien mužského rodu *-ovi*, a to aj svojím zvukovým rozsahom (má tri fonémy oproti jednofonémovým príponám *-i*, *-e*, *-u*), teda o *chlap-ovi*, o *hrdin-ovi*, o *psovi*. Historicky tu ide o prenik tejto prípony z datívu sg. *u* – kmeňov, teda o vyrovnávanie datívu – lokálu sg. životných podstatných mien mužského rodu. Okrajové prípady typu *človekovi* – *človeku*, *bohovi* – *bohu*, kde sa v D i L sg. zachovala pôvodná prípona *-u*⁷, pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka nemá význam zdôrazňovať.

Aj pri sumarizovaní pádových prípon substantív L sg. (všetkých troch rodov) možno vysloviť optimistický poznatok v tom zmysle, že v rámci 12 typov skloňovania sú v L sg. iba 4 koncovky. Na ich zafixovanie do pamäti – popri samozrejmom precvičovaní alebo najradšej častom aktívnom používaní v rámci vetných štruktúr – možno azda vychádzať z tejto dichotómie:

I. na jednej strane stoja životné podstatné mená mužského rodu (osoby a zvieratá), a to bez ohľadu na zakončenie N sg. (*chlap*, *pes* aj *hrdina*, *ujo*) s pádovou príponou *-ovi* (*chlapovi*, *psovi*, *hrdinovi*, *ujovi*) a oproti nim

II. všetky ostatné substantíva. V tomto rámci možno vyčleniť dve triedy: 1. substantíva s mäkkou zakončenou bázou majú v L sg. pádovú príponu *-i* (o *stroji*, *ulici*, *dlani*, *kosti*, *srdci*, *dievčati*), resp. *-í* – iba pri jednom vzore- (o *vysvedčení*) a 2. substantíva s tvrdo zakončenou bázou majú v L sg. koncovku *-e* (o *dube*, *žene*, *meste*).

Z týchto dvoch tried sa čiastočne vynímajú substantíva mužského rodu so zakončením kmeňa na *-k*, *-g*, *-ch*, *-h* a substantíva stredného rodu zakončené zväčša na *-ko*, *-go*, *-cho*, *-ho* a niekoľko prevzatých substantív ako *kakao*, *rodeo*, *štúdio*; *múzeum*, *ganglion*, ktoré majú v L sg. príponu *-u* (vo *vlaku*, v *prachu*; na *Slovensku*, v *Kongu*, v *múzeu*, v *gangliu*). Substantíva mužského rodu zakončené na *-k*, *-g*, *-ch*, *-h* sa ešte vyznačujú aj bohatou homonymiou pádov v singulári (porov. *vlak* – *vlaku* – *vlak* – *vlak* – vo *vlaku* – *vlakom* – od N sg. sa líšia iba dve pádové prípony), preto ich možno pri vyučovaní využiť ako psychologický motivant, resp. stimulátor (v zmysle sloganu *Slovak is easy*).

Pádové prípony lokálu singuláru možno využiť aj pri výklade pádových prípon datívu singuláru. V prvom rade sa to týka prípony *-ovi* pri životných podstatných menách mužského rodu, ktorá je homonymná s rovnakou príponou v L sg., porov. *chlapovi* – o *chlapovi*, *starostovi* – o *starostovi*, *psovi* – o *psovi*... (Ako sme spomenuli vyššie, táto datívna prípona v čase vyrovnávania D – L sg. pri životných substantívach mužského rodu prenikla do L sg.) Oproti tejto triede substantív opäť stoja všetky ostatné. V jej rámci možno aj z didaktických dôvodov (pádová homonymia) najprv vyčleniť substantíva ženského rodu s príponami *-i* pri „mäkkých

⁷ Bližšie o tom Krajčovič (1988, s. 97 – 99). O vývine slovanskej substantívnej deklinácie pozri aj Žigo (2017).

vzoroch“ (rozumej s „mäkko zakončenou bázou“: *ulici, dlani, kosti*) a *-e* pri tvrdom vzore (*žene*); obidve prípony sú homonymné s príponami L sg. (porov. o *ulici, dlani, kosti*; o *žene*). Ďalšou pádovou príponou D sg. je morféma *-u*, ktorá je zastúpená pri neživotných substantívach mužského rodu (*dubu, stroju*) a v podstate pri všetkých vzoroch stredného rodu: *mestu, srdcu, dievčaťu*; pri vzore *vysvedčenie* je v D sg. prípona *-iu* (*vysvedčeniu*). Aj v týchto prípadoch ide o pádovú homonymiu s rovnakou koncovkou (*-u*) L sg. , no iba pri substantívach mužského rodu zakončených na *-k, -g, -h, -ch* (prípady typu *k vlaku – vo vlaku*) a stredného rodu zakončených zväčša na *-ko, -go, -cho, -ho* vrátane niekoľkých prevzatých substantív ako *kakao, rodeo, štúdio* (D *mlieku – L o mlieku*; D *kakau – L o kakau...*). Kým v L sg. je prípona *-u* vymedzená formálnym zakončením substantív mužského (neživotného) a stredného rodu, v D sg. je táto prípona pri neživotných substantívach mužského rodu a všetkých substantívach stredného rodu základná.

ZÁVER

Predstava o veľkom počte pádových prípon v slovenčine sa najmä u študujúcich slovenčinu ako cudzí jazyk vytvára tým, že v spisovnej slovenčine je šesť pádov v jednotnom čísle a šesť pádov v množnom čísle, ktorých koncovky sa obmieňajú v rámci trojčlennej gramatickej kategórie rodu, a navyše pádové prípony sa ešte diferencujú podľa kritérií 12 deklináčnych vzorov. Porovnanie pádových prípon akuzatívu, lokálu a datívu singuláru podstatných mien v slovenčine, ktoré bolo predmetom toho príspevku, tento predpoklad nepotvrdzuje, ale naopak - demonštruje, že diferenčných pádových koncoviek je podstatne menej, než by sa z hľadiska študujúceho slovenčinu ako cudzí jazyk zdalo. Konfrontácia prípon troch pádov singuláru – akuzatívu, lokálu a datívu - ukazuje, že najmä bohatá homonymia pádových prípon redukuje očakávaný alebo predpokladaný počet pádových prípon v jednotlivých rodoch a v ich rámci aj deklináčnych vzorov. Zdanlivú nevýhodu, ktorá je v MSJ (s. 152) obsiahnutá v konštatácii, že „vyjadrenie pádu je komplikované aj homonymitou prípon medzi jednotlivými pádmami, a to v rámci toho istého vzoru, ako i medzi viacerými vzormi...“, možno pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka zmeniť na výhodu. Naša prax z vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka, podložená aj predloženou parciálnou konfrontáciou pádových prípon, ukazuje, že pri vyučovaní slovenčiny by sa malo upustiť od zdôrazňovania rodového princípu skloňovania podstatných mien, keďže tým sa (vedome či nevedome) akcentujú rozdiely v tvaroch substantív vyplývajúce z troch gramatických rodov.

Namiesto otázky, akou pádovou koncovkou sa vyjadrujú podstatné mená pri **jednotlivých rodoch a vzoroch**, navrhujeme položiť otázku „Akou pádovou príponou/akými pádovými príponami sa vyjadruje napríklad akuzatív singuláru, lokál singuláru, datív singuláru... (**všetkých**) **podstatných mien** v spisovnej slovenčine?“ Na tomto základe dospejeme napríklad k poznatku, že podstatné mená v slovenčine majú v akuzatíve singuláru iba dve koncovky, ktoré sa líšia od zakončenia nominatívu singuláru: *-u* (substantíva ženského rodu a mužského rodu zakončené v N sg. na *-a*) a *-a* (ostatné životné substantíva mužského rodu); ostatné substantíva majú tvar akuzatívu singuláru zhodný s tvarom nominatívu singuláru, čiže „slovníkový tvar“ (sú to všetky podstatné mená stredného rodu, konsonantické vzory substantív ženského rodu a neživotné podstatné mená mužského rodu).

K týmto záverom možno ešte pripojiť predbežný poznatok, že rodový princíp zaradovania substantív do typov skloňovania nehrá takú významnú rolu, ako sa to v gramatikách slovenčiny prezentuje. **Ako relevantné kritériá zaradovania substantív do skloňovacích typov sa ukazujú opozície životnosť : neživotnosť (pri maskulínach), ako aj protiklad tvrdé zakončenie bázy : mäkké zakončenie bázy.** Tieto hypotézy bude možno potvrdiť alebo poprieť na základe ďalších, hlbších analýz.

Z pohľadu vyučovania, resp. (prirodzeného, spontánneho) osvojovania si slovenského jazyka ako druhého/cudzieho dôležitú úlohu pri zvládnutí problematiky pádov zohráva rečová prax s rodenými hovoriacimi vrátane recepcie (čítanie, počúvanie rozhlasu, sledovanie TV a pod.), vďaka čomu sa osvojujú aj viaceré také javy pádovej problematiky, ktoré sa v gramatikách označujú ako výnimky alebo varianty. Podobne ako pri iných gramatických otázkach, aj v oblasti deklinácie by sa pri vyučovaní slovenčiny ako druhého/cudzieho jazyka mala akcentovať pravidelnosť deklinačného systému a odchýlky od nej by sa mali odsúvať mimo centra pozornosti, pretože tie patria do sféry pôsobnosti rečovej praxe.

LITERATÚRA

- [1] Krajčovič, R. (1988). *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- [2] Kamenárová, R. (2015). Substantívne vzory a deklinačný systém v slovenčine z lingvodidaktického hľadiska. *Studia Academica Slovaca*. 197 – 217.
- [3] (MSJ) *Morfológia slovenského jazyka*. (1967). Eds. J. Ružička. Veda: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied.
- [4] Pauliny, E. (1981). *Slovenská gramatika*. (Opis jazykového systému). Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- [5] Pekarovičová, J. (2015). Prezentácia a osvojovanie gramatiky slovenčiny ako cudzieho jazyka. *Studia Academica Slovaca*. 234 – 251.
- [6] Sokolová, M. (2007). *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- [7] Tóth, S. J. (2017). *Aspekty slovensko-maďarskej porovnávacej morfosyntaxe*. Univerzita Jánoša Selyeho.
- [8] Žigo, P. (2017). *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*. Univerzita Komenského.